

Қазақстан Республикасы
Мәдениет, ақпарат және
қоғамдық келісім
министрлігінде 2002 жылы
3-мамырда тіркеліп,
№2904-Ж куәлік берілген

ҚАЗАҚ ТАРИХЫ

Ай сайын шығатын
республикалық ғылыми-
әдістемелік журнал

Меншік иесі – “Қазақ тарихы” ЖШС

№1 (178),
ҚАҢТАР
2020 ЖЫЛ

1993 жылдың шілде
айынан бастап шығады

БАС РЕДАКТОР –
Әбділдабек САЛЫҚБАЙ

ЖАУАПТЫ РЕДАКТОР –
Нұргүл ҚАСЫМҚЫЗЫ

АҚЫЛДАСТАР АЛҚАСЫ:

Х.Әбжанов, М.Қойгелдиев,
Т.Омарбеков, — т.ғ.д. акад.;
Б.Аяған, Ә.Мұқтар — т.ғ.д.,
проф.; Д.Сәтбай, С.Сымағұ-
лова, Ұ.Ысмағұлов — т.ғ.д.
доц.; Н.Әлімбаев, А.Жұмаділ,
Ж.Әшірбекова, М.Ноғайбаева,
Д.Салқынбек, Қ.Құнапина —
т.ғ.к., доц.; С.Дүйсен — п.ғ.к.,
Қ.Қарамандаев — тарихшы-
зерттеуші.

С.Әбішқызы — тұңғыш бас
редактор. Б.Матекова — ұстаз-
әдіскер. Ш.Таңмамбетова,
Г.Серікбаева, С.Ишебаева
— озат ұстаздар.

Басуға 13.01.2020 ж. жіберілді.
Пішімі 84 x 108 ¹/₁₆.
Шартты б.т. — 4. Офсетті
басылым. Бағасы келісімді.
Таралымы — 1500.
Индекс — 75748.
Тапсырысы —

Редакцияда беттеліп-қатталып,
"Акимбаев" ЖК-де басылды.

Ғ ы л ы м и - т е о р и я л ы қ
мақала авторлары орысша,
ағылшынша түйін және магис-
транттар тарихшы доктор-
лардан жазбаша пікір қынуға
міндетті. Мақаланың ғылы-
ми нақтылығына, тілінің жа-
тықтығына автор жауапты.

Ал ұстаздар журналға 1
жылға толық жазылған тү-
біртігінің көшірмесін салуы
қажет. Авторлардың бай-
лам-тұжырымдары редакция
көзқарасымен сәйкеспей де
мүмкін. Көшіріп басылса не
пайдаланылса, сілтеме жаса-
луы тиіс.

МАЗМҰНЫ

Ғылыми зерттеулер мен танымдық мақалалар

Ақбота Бексейітова, Айым Әлібекова. Еуразиялық дала өркениеті	2
Назым Бүкірбаева. Қазақ жүздерінің шығу тарихынан	4
Сейітқали Дүйсен. Далалық ордалар туралы	9
Өтеген Исенов. Батырлар институты: эволюциясы	13
Құмарбек Жұпбаев. Иран-Тұран қатынастарының тарихы	15
Елизавета Исибаева. Есім ханның ескі жолы	21
Ердәулет Берлібаев, Сафура Қалдыбаева. Әл-Фараби мұраларының жаһандану заманымен сабақтастығы	24
Асель Дадырова. Идея счастья в добродетельном городе аль-Фараби	26
Айжан Мақышева. Баянауыл сыртқы округінің ашылуына қатысты деректер	29
Нұрлан Есетов. Ақтөбе уезіндегі жер бөлу жұмыстары	32
Маратбек Ақанов. Өскемен қаласының салыну тарихынан	33
Бобур Аминов, Рахат Болиббетов. Роль и место памятников эпиграфики	36
Гүлмейрам Рақышева. Мәшһүр-Жүсіп Көпеев – шежіретанушы	38
Сафура Бөрібаева, Күлшат Сымағұлова. Мәдениетаралық қарым-қатынастағы дипломаттар рөлі	39
Болат Нығметов. Қазақ әйелдерінің ерен еңбектері	43
Роза Жарқынбаева, Ақжамал Оразбаева. Кеңестік остарбайтерлер тағдыры	45
Әлібек Аманов, Айнұр Қалыбаева. Батысқа басқа халықтардың депортациялануы	48
Светлана Сымағұлова. Мағжан және Алаш партиясы	51
Бауыржан Еңсепов. Ағартушы Қоңырқожа Қожықов	54
Жанжігіт Орамах. Әлібай мерген	59
Аққали Ахмет, Гүлбану Ертүгел. Гурьев облыстық кәсіподақтар кеңесінің басшылары	61
М.Алдаберген, Н.Исамет, Ұ.Ағұлықова. Қазақ хандығы дәуіріндегі жыраулардың қызметі мен орны	63
Мақпал Жекебаева, Нұрболат Манапбаев. Махаббат мәселесіне тарихи-философиялық талдау	67
Талғатбек Әминов. Қазақстанның нарықтық экономикаға көшу тарихы	69
Хадиша Ермұханова. Этносаралық мәселелерге қатысты деректер	73

Оқыту. Әдістеме. Тәжірибе.

Сәулет Әбенова, Рахия Дәрменова. Қолданбалы өнер арқылы кәсіби білімді жетілдіру	76
Мария Ахметжанова. Туған ауылымның батырлары	79
"Дала фольклоры мен музыкасының мың жылы"	80

КЕҢЕСТІК ОСТАРБАЙТЕРЛЕР ТАҒДЫРЫ

(Соғыс кезінде Германияға айдалған әйелдер мысалында)*

Роза ЖАРҚЫНБАЕВА,
Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дың
профессоры, тарих ғылымдарының докторы,
Ақжамал ОРАЗБАЕВА,
тарих ғылымдарының кандидаты

Кіріспе. Неміс басқыншыларының Екінші дүниежүзілік соғыс барысындағы ең ауыр қылмыстарының бірі – окупацияланған аймақтар тұрғындарын күштеп қара жұмысқа жегуі және олардың жұмысқа жарамдыларын Германияға құлдыққа айдап әкетуі. Ондағы басты мақсат – оларды Германияның экономикалық қажеттіліктері үшін қара жұмысқа жегу ғана емес, адам төзгісіз жағдайда ең ауыр жұмыстарға пайдалану арқылы халықтың көзін жою. Германияның бұл саясатынан, әрине, әйел қауымы да тыс қалған жоқ. Олар негізінен немістердің үйлерінде, шаруашылығында күн ретінде пайдаланылды.

Ғылымда 1942-1944 жылдары тегін немесе арзан еңбек көзі ретінде пайдалануға Шығыс Еуропадан айдалған адамдарды Үшінші Рейх қабылдаған «Шығыс жұмысшысы» немесе «Остарбайтер» (нем. *Ostarbeiter* – Шығыстан алынған жұмысшы) ұғымымен атау орын алған. Өртүрлі деректерде көп кездесетіндіктен термин бүгінгі күнде де өзінің ғылыми, әлеуметтік-тарихи өзектілігін жоғалтпаған. Осы мәселеге қатысты зерттеулермен таныса отырып, бұл категорияға бұрынғы кеңестік аймақтар жұмысшылары жатқызылғандығын, олар әр киімге кеуде тұсына көрінетін жерге тігілетін «OST» деген белгі тағып жүруге міндетті болғандығын және «Шығыс жұмысшыларының» ұлты маңызды болмағандығын біле аламыз. Сонымен қатар, бұл ұғым кеңестік азаматтардың демографиялық және кәсіби топтарына ғана емес, сонымен бірге ауыл шаруашылығы мен өнеркәсіпте белсенді пайдаланылған кеңес тұтқындарына да тән болғандығына көз жеткіземіз [1]. Олардың еңбектерін пайдалануды реттеп тұру мақсатында рейх тарапынан арнайы директивалар шығып отырған. Мысалы, 1942 жылы 1 қазанда бекітілген «Памятка об обращении с гражданами иностранцами рабочими в Германии» деген құжатта олардың құқықтары мен бірқатар мәселедегі шектеулер бекітілген. Директиваға сәйкес, остарбайтерлердің, екі айда бір рет хат жазуға немесе есімхат жіберуге құқы болса, шіркеуге баруға, жұмыс беруші ескертпей шаруашылықтан шығып кетуге, өртүрлі қарым-қатынастарға түсуге тиым салынған [2].

Отандық та, шетелдік те тарихнамада бұл мәселе енді назар аудартып отырған мәселелердің бірі. Ал, осы бағыттағы әйелдердің тағдыры тіптен де қарастырылмаған. Қолжетімді еңбектер негізінен соғыс барысына, соғыстағы әскери адамдар тағдыры мен тылдағылардың ерліктері мен қиыншылықтарын талдауға бағытталғандықтан, аталған мәселеге қатысты, әйел, еркек деп бөлмей, тек жалпы сандық мәліметтер ғана алуға болады. Олардың қатарында Н.Вахсманның Германиядағы концлагерьлердегі тұтқындарды еңбекке пайдалану туралы еңбегін жат-

қызуға болады [3].

Сонымен бірге, остарбайтерлер тағдыры туралы бірқатар зерттеулер қолға алынып, әзірге тек мақала деңгейінде көпшілікке танытып жүрген авторлар қатарын атап өтуге болады. Мысалы, Н.А.Гаража (Гаража 2015; 2016) өз зерттеулерінде Отан қорғау соғысы жылдарындағы кеңестік балалар мен жасөспірімдерді күштеп еңбекке жұмылдыру мәселесін, сонымен бірге остарбайтерлердің хаттары негізіндегі жалпы еңбек арқылы жазалау аспектілерін қарастырып жүр. Ал, К.Н.Максимов соғыс жылдары құлдыққа айдалып кеткен кеңестік азаматтардың репатриациялануы айналасында зерттеулерді қолға алған [4].

Ал, деректік база ретінде негізінен Ресей мұрағаттары қорларында сақталған тегін еңбекке жегілген әйелдердің өздерінің жағдайлары туралы жазған хаттары алынып, талданып отыр. Күштеп жұмыс істету құрбандарының материалдары өмір сүрудің өртүрлі саласындағы: өнеркәсіпте, ауыл мен үй шаруашылығындағы, шіркеулік қауымдастықтардағы немістермен арадағы қарым-қатынас деңгейлерін – жұмыс берушілер мен қарапайым жұмысшы, билік өкілдері арасындағы ерекшеліктерді бақылауға мүмкіндік береді. Бұл ретте остарбайтерлер хаттары автордың субъективті пікіріне негізделетіндігін де есте шығармаған дұрыс. Соған қарамастан, бұл құжаттар кеңестік адамдардың бостандығы жоқ кездегі өмір сүру деңгейін, олардың сезімдерін, алаңдауларын, тірі қалу және этникалық, әлеуметтік тұрғыдан жойылып кетпеуі жолындағы күресін, стратегиясын талдауға мүмкіндік береді.

Мәселенің ресми, ғылыми, күнделікті өмір дискурсындағы ұғымдық аспектілері.

Германияның Кеңес Одағына қарсы соғысының сипаты тек жаулап алуға бағытталмағанын тарихнамалық еңбектерден көруге болады. Неміс тарихшысы Себастиан Хаффнер Гитлердің отарлау соғысын ерекше қатыгездікпен жүргізуді көздегендігі туралы айтады. Ол: «Разгром русских вооруженных сил был лишь первым актом, за которым должна была последовать тотальная оккупация этой огромной страны, полная ликвидация государственной власти Советского Союза, истребление звена руководящих кадров и интеллигенции, создание подвижного германского колониального аппарата и, наконец, порабощение 170 миллионного населения», – деп сипаттайды [5]. Сол себепті де, неміс басқыншылары тарапынан жоспарланған «Барбаросса» стратегиялық жоспарының Кеңес одағын басып алу, эксплуатациялау бағытында өртүрлі нұсқаулармен, бұйрықтармен толықтырылып тұрғандығы туралы айтылады. Ондай құжаттар қатарына жататын Герингтің «Жасыл папкасында» КСРО оккупацияланған аймақтарының табиғи, адами, материалдық, шаруашылық ресурстарын тонау мен пайдалану бағытындағы ұйымдастырушылық нұсқаулар жинақталған. Онда: «Жұмыс күшін пайдалану,

*«Майдан/тыл: Қазақстан мен Ресей тарихындағы Екінші дүниежүзілік / Ұлы Отан соғысының гендерлік аспектілері» жоба аясында дайындалған.

тұрғындарды тарту» деп аталатын арнайы тарау болған [4, 69-б.]. Бұл соғыстағы экономикалық мақсат – кеңестік аймақты аграрлы-шикізаттық база, арзан жұмыс көзі ретінде пайдалану болғандығын неміс тарихшысы Н.Мюллер де жоққа шығармайды [6].

Немістер Кеңес Одағының жұмыс күшін пайдалануды жоспарлауда, **біріншіден**, бейбіт тұрғындарды күштеу арқылы оккупацияланған территорияларда герман әскерінің қажеттілігін қамтамасыз ету үшін пайдалануды, **екіншіден**, жұмыс күші жұтап тұрған экономикасына, шаруашылығы мен өндірісіне пайдалану мақсатында Германияға алып кетуді көздеді. Бірінші жағдайда қара жұмысқа тартылғандар, әскери-инженерлік құрылыстарды жөндеу, салумен қатар, неміс әскерлерінің тұрмыс жағдайын реттеуге, азық-түлікпен қамтамасыз етуге міндетті болса, екінші жағдайда, Германия экономикасына пайдалану көзделді.

Құжаттарға сүйенсек, неміс оккупанттары жұмысқа жарамды жастарды алдау арқылы «еріктілік» негізде жұмылдыруға тырысқанын көруге болады. Фашистік үгіт-насихатшылар, жергілікті тұрғындарды «*Жаңа Еуропа құрылысына қатысуға және соғыстың тез аяқталуына себепкер*» болуға шақыра отырып, оларға жоғары жалақы, осы жерде қалған отбасыларына материалдық көмек, өздеріне мамандық алуға және еуропалық мәдениетпен танысуға мүмкіндік туралы жалған уәделер берген [7].

Оған Тамара Павленко жазған мына бір құжат дәлел: «... Бұл былтыр жазда болды. Қала бойынша «еңбек биржасына келіңдер» деген повестка таратылды. Комиссия өттік. Мен басында бұның бәрі не үшін екенін білмедім, білсем қашып кетер едім. Кейін тексеріп болып қана Германияға деп айтты. Қашуға кеш болды: эшалонға салып алып кетті. Тек Варшавада ғана бірінші рет тамақ берді, тамақ деп айтуға келсе.... Кейбіреулері уланып қалды... шеңберге тұрғызып қояды. Кейін помещиктер келеді. Таяқтарымен көрсетіп, таңдап алып жатады. ...мен шыдамай сіңіліммен бірге қаштым. Қашу қауіпті болды. ... мұндай қорлықтан гөрі өлім. Пара беріп, құжаттарымызды алдық, сөйтіп бірде жаяу бірде поездбен Курскіге жеттік», – дейді [8]. Құжаттан көргеніміздей қара жұмысқа алынып жатқандар шын мәнінде не үшін, қайда баратындарын да білмеген.

Ал, қашуға, қайтып келуге мүмкіндігі болмаған қаншама қыздар қиын күндерді бастарынан көшірген. Германияның Притцвальн аймағына түскен Омельченко Лиза Славянск қаласындағы Сердюк Александраға жазған хатында: «Біз басында бір жарым ай Мольницет селосында трактордың артынан картоп жинап жұмыс істедік, кейін бізді фабрикаға алып кетті. Бұл жерде 24 адам украин қыздары және 16 орыс қызы жұмыс істейміз. Әр күні тәулігіне 300 гр. ғана аламыз», – деп, өз халдерінің ауыр екендігі туралы жазады [8, 16-п.].

Соня есімді қыздың Курскідегі анасы Н.А.Игуменоваға «Фашистік тұтқында жастығымыз өтіп жатыр» деп бастап жазған хатында: «...25 мамырда мені ата-анамның үйінен жырақтатып, Германияға аттандырды. Қазір Бланкенбург қаласындамын. Помещикте менен басқа Курскіден 13 орыс қыз жұмыс істейді. Біздің лагерде барлығы 33 адамбыз – 14 орыс, 5 поляк, 5 украиндық, 9 француз және бәрімізде неміске жұмыс істейміз.

... Жұмыс күніміз таң атқаннан түн қарайғанға дейін. Жұмыс өте ауыр, ал беретін тамағы өте нашар: түске кішкентай ғана сорпа, басқа ештеңе. Нан аз беретіндігі сонша жесеңде, қарап

отырсаң да бәрібір» [8, 23-п.], – деп ауыр тағдырын сипаттайды. Қыздар орындаған жұмыстар әртүрлі болған. Мысалы, «*Мен енді бір қожайынға жұмыс істеймін. Оның 8 сиыры, 3 шошқасы, 30 тауығы бар. Бірақ оларды жайылымға жібермейді. Бәріне шөп әкеліп беру керек. Күніне үш мезгіл шөп шабамын. Шошқаларды да күніне үш рет тамақтандыру керек. Ал балапандармен жұмыс одан да көп. Сиыр мен шошқаның артын да күніне үш рет тазалаймын. Таңғы бестен тұрып, от жағамын, қожайындарға тамақ дайындаймын, одан кейін егістікке жұмысқа кетемін. Анашым, жуатын ыдыстың өзі қандай көп. Сенбі болса еден жуу керек. Қожайында бес бөлме, үлкен коридор бар*» [9], – деп Ани деген қыз өзінің басына түскен ауыртпашылықпен бөліседі. Бұл хаттарда көріп отырғанымыздай, әйел адамдар тағдыр тауқыметін, ерлерден кем тартпаған. Әйелдікі, ердікі деп бөлмей, ең ауыр қара жұмыстарға жегілген. Нәтижесінде соған лайық қарындарын да тойдыра алмаған. Ауыр жұмыстарды мойымай атқарып, амалсыз бағынып, азат болар күнді армандаған осы мазмұндағы хаттар өте көп.

Құжаттарға сүйенсек, азат етілгендерге елге оралғаннан кейін де жергілікті жерлерде де дұрыс қамқорлық көрсетілмеген. Керісінше, қорлық, зомбылық көрсетіп, тағдырларын одан ары ауырлатқан. Мысалы, Бірінші украин майданының комсомолмен жұмыс бойынша саяси басқарма орынбасары Цыганковтың мәлімдемесінде осындай келеңсіздіктер туралы былай дейді: «*Бунцлау қаласының комендатурасы қарамағында 100-ден астам әйелдер мен қыздар бар. Олар комендатурадан алшақтау жерге бөлек орналастырылған, бірақ қажетті күзет ұйымдастырылмаған. Нәтижесінде жатақханада тұратын әйелдерді түнгі уақытта басып кіріп, жекелеген әскерилер тарапынан қорлау, келемеждеу, тіпті зорлау фактілері орын алған*» [10]. Осындай бассыздықтар туралы тағы да көптеген фактілер келтіруге болады. Мысалы, Ақпанның 23-інен 24-іне қараған түнде кіші лейтенанттардың майдандық курсының офицерлер мен курсанттар тобынан 35 адам мас күйінде Груттанберг фольваркіне басып кіріп, сол жердегі қыздар мен әйелдерге әлімжеттілік жасап, зорлық көрсеткен.

Ал, ақпанның 14-інен 15-іне қараған түнде «... *аға лейтант бастаған (аты-жөні анықталмаған) штраф рота мал бағушылар фольваркін қоршауға алып, пулеметтерін шығарып, жатақхана күзетінде тұрған қызыл армия жауынгерін атқан. Одан кейін азат етілген кеңес әйелдері мен қыздарын топтық зорлау басталған. Тек қана таңертең топ ұсталып, тұтқындалған*» [10, 287].

Әйелдерге деген озбырлық офицерлер тарапынан да орын алған. «26 ақпанда 3 офицер нан жинау пункті (пункт басшысы майор Соловьев) жанындағы жатақханаға басып кірген, ұсталғаннан кейін олардың майор шеніндегі біреуі: «*Мен майданнан келдім, маған қыз керек*», – деген». Бұлардың барлығы комсомол ұйымдары жетекшілерінің мәлімдемелерінде көрініс тапқан [10, 287].

Жекелеген тұлғаларға келсек, **1926 туылған Ланцова Вера деген азаматша**, бірінші реталғы шептегі бөлімшеден өткенде, екінші рет 14 ақпанда белгісіз офицермен зорланған. Ал, 15 – 22 ақпан аралығында лейтенант Исаев А.А. ұрып-соғып, атып тастаймын деп қорқытып, бірге тұруға мәжбүрлеген [10, 285-287]. Бірқатар офицерлер, сержанттар және қатардағы жауынгерлер: «*Сендерді Кеңес өкіметіне кіргізбеу туралы бұйрық бар, ал кіргізілсіндер солтүстікте*

тұратын боласыңдар», – деп қорқытқан.

Мария Шаповал деген азаматша: «Мен күні-түні Қызыл әскер келіп құтқаруын күттім. Ал, қазір жауынгерлер бізге немістерден жаман қарым-қатынас көрсетуде. Мен өмір сүріп жүргеніме қуанышты емеспін», – десе, **Клавдия Малащенко деген азаматша:** «Немістерде өмір сүру бізге қиын болды. ... Бірақ қазір де қуанышты емеспіз. Бұл қандай азат ету, бізге осындай қорлық көрсетіп жатқанда» [10, 286], – деп жазып, өз наразылығын білдіріпті. Алайда Буцлау коменданты майор Кравченко да, оның орынбасары майор Рудаков та мұндай басыздықтардың алдын алуға ешқандай шара қолданбапты.

Жапа шеккен қыздардың өздерінің айтқандарына тоқталсақ, 1926 жылы туылған Ева Штуль былай дейді: «Менің әкем, екі ағам Қызыл Армия қатарына соғыстың басында кеткен. Немістер келгеннен көп ұзамай, мен күшпен ұсталып, Германияға аттандырылдым. Онда заводта жұмыс істедім, азат болар жарық күнді армандадым. Нәтижесінде қызыл Армия келіп, соның жауынгерлері менің қыздық арымды қорлады. Мен жылап, старшинаға әкем мен ағамның да соғысып жүргенін айтсам да, олар мені ұрып, зорлады, одан да мені атып тастағаны жақсы еді». Осындай қорлықтан кейінгі азат етілген қыз-келіншектерде: «өздерін қорламай, зорламай, кеңес адамы ретінде қараса екен», – деген арман болды. Осылайша немістер қыспағында болып, азап шеккен арулар өз жерлестері мен қандастарынан да көп қиындықтар шекті [10, 288].

Қорытынды. Қысқасы, 1941-1945 жылдары Германия жерінде еріксіз жұмысқа жегілгендер мен тегін қара жұмыс көзі болған тұтқындар тағдырын бір қырынан зерттеу мәселенің қаншалықты өзекті екендігін көрсетіп берді. Алдағы уақытта зерттеу объектісіне айналатын мәселенің бірі – осы бағыттағы адам шығындары. Еңбекпен қанауға 5 млн.-ға жуық кеңес азаматтары шығарылған. Олардың еңбегін пайдалану күштеу арқылы, тегін, азаматтық құқықтары мен еркіндіктерін шектеу арқылы жүзеге асқандығын көреміз. Кейбір мәліметтер бойынша еңбекке жегілгендердің үштен бір бөлігі Германия өндіріс орындарындағы, рудалы аймақтарындағы, фабрикаларындағы ауыр жұмыстан қаза тапқан.

Нюрнберг процесі материалдары бойынша, Германия өнеркәсібі мен жекелеген шаруашылықтарда соғыс кезінде 10 млн-ға жуық еріксіз жұмысшылар (оккупацияланған территориялардан еріксіз алынғандар мен тұтқындар есебінен – авт.) еңбегі пайдаланылған [11]. Басқа бір мәліметтер бойынша 13 500 мың шетелдік жұмысшылар мен лагерьлер тұтқындары жұмысқа жегілген, олардың 80-90% еріксіздер болған. Олардың 8 млн 400 мыңы – азаматтық жұмысшылар, 4 млн 600 мыңы – әскери тұтқын және 1 млн 700 мыңы – концлагерлер тұтқындары мен «еврей-жұмысшылар» [12]. Келесі, ой түйгеніміз, әрине, соғысқа тартылған бүтін бір халықтар мен ұрпақтар тағдыры сан қилы ауыр қалыптасты, ауыртпашылықтарға, сынақтарға, қайғыға толы болғаны сөзсіз. Әскери тұтқындар мен жұмысқа жегілгендерге қатысты әділетсіздіктер мен қатыгездіктер қарсыластар жағынан ғана емес, Кеңес одағы тарапынан да айқын сипат алғанына тарих куә. Бұл ретте тоталитарлық бюрократиялық билік, сол негізде қалыптасқан қоғам мен билік арасындағы қиыншылықтар мен асыра сілтеулер өз нәтижесін көрсетті.

Көріп отырғанымыздай, соғыс тақырыбының,

оның ішіндегі гендерлік аспектінің ашылмаған, зерттелмеген, әлі де терең зерттеуді қажет ететін жақтары өте көп.

РЕЗЮМЕ

Цель настоящей статьи – анализ проблем завоевательной, оккупационной политики Германии и бесплатного использования труда советских трудящихся и пленных в годы Великой отечественной войны. В связи с этим ввести в научный оборот таких новых источников, как воспоминания и письма самих рабочих и пленных, которых в качестве рабов использовали немцы. Особенность статьи – рассмотрение данной проблемы на основе материалов женщин.

Методологическую основу исследования составляют методы исторического познания, объективизм основанные на принципах историзма и конечно же кампаративный анализ первоисточников раскрывающих жестокость использования рабсилы немцами.

The purpose of this article is to analyze the problems of the aggressive, occupational policies of Germany and the free use of labor of Soviet workers and prisoners during the years of World War II. In this regard, to introduce into scientific circulation such new sources as memoirs and letters of the workers and prisoners themselves, whom the Germans used as slaves. The peculiarity of the article is the consideration of this problem based on the materials of women.

The methodological basis of the study is the methods of historical knowledge, objectivity based on the principles of historicism and, of course, a comparative analysis of the primary sources revealing the cruelty of the use of slave labor by the Germans.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. **Гаража Н.А.** Понятийные измерение контекста трудоустройства советских граждан в экономике нацистской Германии в годы Великой Отечественной войны // Вестник РУДН. Серия: История России. №4, 2017. С 656-669. С. 661.
2. Преступные цели-преступные средства: Документы об оккупационной политике фашистской Германии на территории СССР (1941-1944 гг.). – М.: Экономика, 1985. – С. 194-195.
3. **Вахман Н.** История нацистских концлагерей/Пер.с англ. А.А.Уткина. М.: Центрполиграф, 2017. – 783 С.
4. **Максимов К.Н.** Репатриация советских граждан, угнанных фашистами в рабство в годы Великой Отечественной войны // Вестник КИГИ РАН. 2018. - №2 (36). – 68-79 С.
5. Вторая мировая война: Взгляд из Германии. Сб ст. М.: Яуза, Эксмо, 2005. 416 с.
6. Мюллер 2010: 55-56. Мюллер Норберт Вермахт и оккупация/ М.: Вече, 2010. 368 с.
7. ГАРФ, ф. Р-7021, оп.148, д.198, л.21.
8. Предложение отдела по усилению работы среди женской молодежи: копии писем и советских девушек, отправленных в Германию // РГАСПИ, фонд М-1, опись 32, дело 174. – 43 листов. Л.26.
9. РГАСПИ, ф. М-1, оп. 32. Д.182. л.4-26.
10. РГАСПИ, ф. М-1. Оп.4а. д.79. л.98-102/ Женщины Великой Отечественной войны/авт.-сост.Н.К. Петрова. – М.: Вече, 2018. – 696 с. – 285-287 сс.
11. Нюрнбергский процесс. В 2 т. Т. 2. – М.: Госиздат юрид. Лит., 1995. URL:<http://lib.rus.ru/b379437/read>.
12. **Гаража Н.А.** Понятийные измерение контекста трудоустройства советских граждан в экономике нацистской Германии в годы Великой Отечественной войны // Вестник РУДН. Серия: История России. №4, 2017. С 656-669. С. 661.